

JUHA MANNINEN

# Tieteellisen kirjallisuuden ”sisäinen” ja ”ulkoinen” luokitus — huomautuksia luokituksen filosofiasta\*

Manninen Juha, Tieteellisen kirjallisuuden »sisäinen» ja »ulkoinen» luokitus — huomautuksia luokituksen filosofiasta [»Inner» and »Outer» classification of scientific literature — some remarks about the philosophy of classification]. Kirjastotiede ja informatiikka, 3 (2) 27—34, 1984.

The author discusses the general theory of library classification with a special view on classification practice in a large university library on one hand, and in a specialized department library on the other hand. A distinction is made between the objectives of library classification and the classification of sciences. In science, the author states, objects are classified so that they can be named and recognized unanimously, whereas the object of library classification is not a particular book, but the ability to classify the knowledge a particular document carries so that it can be retrieved with a minimum effort. The author concludes, that however exhaustive such classification may be, it cannot be totally exclusive, since, due to its multi-faceted nature, a document may be placed into several correct classes.

Thus, the author introduces the concepts of »inner» and »outer» classification, the former referring to a special classification adjusted to the structure of a special department collection and to the needs of its users, and the latter referring to a general classification scheme, like the UDC, which is better applied to the whole universe of knowledge of a large general scientific collection.

The author stresses the role and importance of the scientific staff, professors etc., in the planning, construction and maintenance of such special »inner» classification schemes.

*Address: Pyyrikintori 2 C 34, SF-33230 TAMPERE.*

Yliopistollisten laitoskirjastojen tehtävät, organisatorinen asema ja koko vaihtelevat suuresti. Olisi harhaanjohtavaa luonnehtia laitoskirjastoja erikoiskirjastoiksi, joiden asiakkaina on pelkkä kehitysorganisaation henkilökunta. Tällaisia tapauksia esiintyy, mutta on myös laitoskirjastoja, jotka toimivat kaikkia palvelevina yksikköinä. Esimerkiksi Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan kirjastoyksikköjen tulee »antaa lukusali- ja käsikirjastopalveluja sekä yliopiston muiden tiedekuntien opettajille, tutkijoille ja opiskelijoille että myös yliopiston ulkopuolisille tutkijoille ja opiskelijoille yliopiston kirjastolle

\* Esitelmä Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen »Luokitus» -seminaarissa Tampereella 7. 4. 1984. Kiitän Mirja Iivosta ja Maija Jussilaista esitelmäni aihepiiriä koskeneista kirjallisuusvihteistä ja seminaarin osallistujia vilkkaasta, jatkamietteisistä aiheita antaneesta keskustelusta.

annettujen valtakunnallisten velvoitteiden mukaisesti».<sup>1</sup>

Tällä tavoin ymmärretyt — ja käytännössä kehitetyt — laitoskirjastot eivät ole rajoittuneita erikoiskirjastoja, vaan niiden tehtävät lähestyvät yleistieteellisten kirjastojen tehtäviä, eräissä tapauksissa tosiasiallisesti valtakunnallisten tieteellisten keskuskirjastojen tehtäviä. Erityisen selvää tämä on silloin, kun kyseisillä laitoksilla on edustettuna oppiainetta tai tutkimussuuntia, joita ei maan muissa yliopistoissa ole vastaavassa asemassa, esimerkiksi Oulussa oppineisuuden historia, saamen kielen ja kulttuurin tutkimus, klassillinen arkeologia jne.

Tämänlaatuiset laitoskirjastoille asettuvat tehtävät velvoittavat näistä kirjastoista vastaavia paneutumaan erityisellä huolella tilanteen kirjastonhoidollisen sisällön ja merki-

tyksen selvittämiseen ja käytännön johtopäätösten tekemiseen tältä pohjalta. Henkilökohtaista mielenkiintoani asiaan lisää se, että edustamani alan, yleisen aate- ja oppihistorian ainoa oppituolitasoinen edeltäjä Suomen yliopistolaitoksessa, historia litteraria eli oppihistoria oli koko olemassaolonsa ajan 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla yhdistettynä yliopiston kirjastonhoitajan virkaan. Asiallisesti ratkaisu ei ollut niinkään huono, sillä yleinen aate- ja oppihistoria on käsitykseni mukaan mitä merkityksellisin tiedonalue kirjastotieteen ja kirjastonhoidon ydinproblematiikkaan kuuluvien luokituskysymysten kannalta.

Haluankin lähestyä tieteellisten laitoskirjastojen ongelmia nimenomaan luokituksen teorian kannalta. Muu asettuu paikoilleen, kun selvennämme luokituksen olemusta ja käytäntöä.

### Tieteelliset luokituskäsitteet

Tieteellisille luokituskäsitteille on tapana asettaa kaksi ehtoa, poissulkevuus ja tyhjentävyys. Näissä ehdoissa ei ole kysymys mistään pelkästään muodollis-logisista vaatimuksista.

Luokituskäsitteiden tehtävänä on jakaa jonkin alueen oliot eri luokkiin. Tämän tarkoituksen toteuttamiseksi käsitteet on muodostettava tarkkarajaisiksi. Kyseisen alueen jokaisen olion on kuuluttava yhteen ja vain yhteen luokkaan eli luokkien on oltava toisensa poissulkevia. Vastaavasti alueen jokaiselle oliolle on löydettävä sen esiin poimiva luokka eli luokituksen on oltava tyhjentävä.

Kahden ehdon täyttyminen voi olla looginen, käsitteellinen totuus. Näin on silloin, kun käsitteet on määritelty toistensa kautta — esimerkiksi tietty luokka toisen negaationa tai toisten jäännöksenä — ja poissulkevuus ja tyhjentävyys seuraavat siis määritelmänomaisesti, käsitteille antamiemme määritelmien perusteella. Verrattomasti kiintoisampi, tieteellisessä käytännössä tavanomainen on se tapaus, jossa käsitteille luonnehditaan tuntu-merkit toisistaan riippumatta. Tällöin kysymykseksi tulee, täyttääkö tutkittavien olioiden alue mainitut ehdot tosiasiallisesti. Vastaus tähän on saatavissa vain kokemuseräisen selvityksen kautta — sattuuko alue olemaan sellainen, että se todella jakautuu käsitteidemme ilmaisemiin luokkiin. On itse todellisuutta koskeva kysymys, jakautuuko esimerkiksi jokin eläinlaji kahteen omiin tuntu-merkein luonnehdittuun sukupuoleen vai

onko sukupuolia enemmän. Mistään määritelmästä tällainen tulos ei seuraa. Kysymyksessä on tutkimamme todellisuuden rakennetta koskeva yleistyminen.

Tämä merkitsee sitä, että tutkimaamme todellisuutta koskevat uudet löydökset, havainnot, teorit voivat pakottaa meidät muuttamaan käyttämiämme luokituskäsitteitä, ottamaan käyttöön uusia — kenties johdattaa meidät jäsentämään täysin uudelta pohjalta kohdealueemme. Kokemus voi siis kumota tietyn luokituksen. Vain määrittelemällä käsitteemme analyttisesti toistensa kautta voimme immunisoida käsitejärjestelmämme syventyvän todellisuutta koskevan tiedon ja itse todellisuudenkin muuttumisen vaikutuksilta. Jos tarkoituksena on luoda ilmaisukykyisiä käsitejärjestelmiä, kuten tieteellisessä tutkimuksessa on, sellainen immunisointi ei varmasti ole mielekäästä.

Toisaalta ei voi kiertää sitä, että sopimussillakin on osuutensa luokituskäsitteitä rakennettaessa. Sama olioiden alue on mahdollista luokittaa usealla tavalla sen mukaisesti, millaisia tuntomerkkejä käsitteille valitsemme. Todellisuus ei ole valmis kirja, jossa lukisi, mitkä tuntomerkit tulee valita. Joudumme luokituskäsitteitä luodessamme väistämättä tekemään valintoja ja ne voivat olla enemmän tai vähemmän onnistuneita — eivät kuitenkaan puhtaasti mielivallan asioita.

Tieteellisessä käsitteenmuodostuksessa monet seikat ohjaavat valintojamme. Ennen muuta on kysymys tutkimamme alueen sellaisesta kuvailusta, joka mahdollistaa sitä koskevan syvemmälle menevän teorianmuodostuksen. Laadulliset, kuvailevat luokituskäsitteet ovat tieteellisen käsitteenmuodostuksen yksinkertaisin ja alustavin tapaus, mutta jo tässäkin tapauksessa käsitteenmuodostus ja teorianmuodostus kytkeytyvät yhteen. Asettamme muiden edelle sellaiset luokituskäsitteet, jotka eivät jää itsetarkoitukseksi, vaan toimivat astinlautoina todellisuuden, sen perusyksiköiden, rakenteiden ja lainmukaisuuksien teoreettiseen käsittämiseen. Valintoihin vaikuttavat epäilyksittä arviot käsitejärjestelmän yleiskatsauksellisuudesta ja yksinkertaisuudesta, mutta luokituskäsitteidenkin hedelmällisyyden ratkaisevin koetin on niiden kyky asettua syvemmän todellisuutta koskevan tietämyksen palvelukseen.

### Kirjastoluokituksen erityisluonne

Tieteellisessä tutkimuksessa luokituksen välittömänä lähipäämääränä on tunnistami-

nen ja yksikäsitteinen nimeäminen. Jos pysymme tunnistamaan vaikkapa kasvin tai eläimen tiettyyn lajiin — siis tiettyyn luokkaan — kuuluvaksi, niin voimme nimetä sen. Eikä menettelyn hyöty millään muotoa rajoitu nimistöllisen uteliaisuuden tyydyttämiseen: saamme samalla käyttöömmme erityistä yksilöä koskevana koko sen tietämyksen, joka meillä kyseisestä lajista on. Yksilön luokitteleva tunnistaminen asettaa sen laajempaan tiedolliseen kokonaisuuteen ja myös mahdollisten toimenpiteiden solmukohdaksi. Sairauden tunnistaminen sairausluokituksen pohjalla mahdollistaa tarvittavat lääkintätoimet.

Sama etu liittyy myös kirjastoluokitukseen. Sekin palvelee erilaisten käytäntöjen ja käytännöllisten toimenpiteiden mahdollistamista, mutta samalla se toimii kokonaisuhteyksien hahmottajana yleisen sivistyksellisesti. Tällaiset edut kadotettaisiin, jos kattavien kirjastoluokitusjärjestelmien kehittämisestä luovuttaisiin pelkkien — sinänsä omissa rajoissaan arvokkaiden — asiansastojen hyväksi, kuten eräät varsinkin angloamerikkalaiset atk-pohjaisen kirjallisuushaun mahdollisuuksiin viehättyneet kirjastotieteilijät ovat esittäneet.

Kirjastoluokitusta yhdistää tieteellisten luokituskäsitteiden muodostamiseen se, että myös sillä on tiedollis-sivistyksellinen ulottuvuutensa käytännöllisine seuraamuksineen. Siksi kaikkein yleisimpänä periaatteena on kirjastoluokituksessa yhdyttävä siihen B. M. Kedrovin vaatimukseen, että »tietojen ja siis myös kirjojen järjestyksessä täytyy heijastua sama järjestys joka objektiivisesti vallitsee itse ulkoisen maailman ilmiöissä, sen olioissa».<sup>2</sup> Samassa hengessä D. J. Foskett asettaa tavoitteeksi, »että luokituskaava täsmäisi todellisuuden kanssa niin läheisesti kuin mahdollista», ja perustelee: »Jos näin on, luokituskaava ei ainoastaan kestä pidempää aikaa, vaan se kykenee myös näyttämään aktiivista osaa lukijan auttamisessa ajattelemaan selvemmin aihettaan.»<sup>3</sup>

Muotoilemaansa juuri lainattua objektiivisuuden periaatetta Kedrov kuitenkin täydentää historiallisuuden periaatteella. Myös Foskett tähdentää — ja mielestäni Kedrovia selkeämmin —, että se, mitä meidän on luokiteltava dokumenteissa, on tietoa eikä itse todellisuus. »On totta, että tietomme on likimääräissuhteessa todellisuuteen ja että tiedon luokitus voi siksi olla vain todellisuuden luokituksen likiarvo.»<sup>4</sup>

Kirjojen tai kirjallisten dokumenttien luokittelu kirjastoissa palvelee osaksi toisenlaista tarkoitusta kuin todellisuuden luokitus ja se liittyy myös osaksi toisenlaiseen — kirjallisuuskokeelmien muodostamaan — toiminnalliseen yhteyteen. Tieteellisten luokituskäsitteiden rakentamista koskevat huomiot eivät sen vuoksi ole sovellettavissa suoraan kirjastoluokitusta koskeviksi, vaan vasta sen jälkeen, kun on pohdittu kirjastojen ominaisluonnetta, niiden asemaa todellisuustiedon hankkimisessa ja välittämisessä, erityislaatuisena tiedon subjekteja ja sen objekteja yhdistävänä välittävänä renkaana.

Kirjastojen toiminnallisessa kirjaluokituksessa tarkoituksena ei ole kirjoja koskevan kattavan teorian muodostaminen — kirjatieide — samassa mielessä kuin kasvien luokitus asettuu kasvitieteen tai tautien luokitus lääketieteen palvelukseen. Siinä ei tähdätä kirjoja koskevien teorioiden ja lainalaisuuksien muotoiluun. Kirjat ja kirjalliset dokumentit eivät itse ole se todellisuus, josta tietoja kirjastosta etsiessämme olemme kiinnostuneita — jollemme sitten satu olemaan oppihistorioitsijoita tai kirjatieteen, *Buchkunden* tutkijoita. Kirjastoluokitus ei palvele ensi sijassa yksittäisten kirjaluokkien tai -lajien tunnistamista ja nimeämistä askeleena syvempään kirjatieteelliseen teoriointiin, vaan se palvelee kirjojen käytännöllis-konkreettisen etsinnän apuneuvona — kirjoihin sisältyvän, sinänsä kyllä todellisuutta koskevan tiedon etsinnän apuneuvona. Todellisuussuhde on tässä välittynyt, kirjan ja kirjaston välittämä, ei suora. Eläintieteilijälle on merkityksellistä, että valas on imettäväinen eikä kala. Molempia se ei voi olla. On kuitenkin aiheellista kysyä, missä määrin vastaava vaatimus pätee kirjastoluokitukselta, missä määrin kirjastoluokituksen käsitteet voivat ylipäänsä tyydyttää tieteellisille luokituskäsitteille asetettavia vaatimuksia.

Etsinnän ja löydettävyyden kannalta tähän on vastattava ehdottoman kielteisesti. Dokumenttihan on saatavissa helpommin käsillemme, jos se löytyy useista luokista. Käytännössä kirjalliset dokumentit eivät rinnastukaan eläin- tai kasvilajeihin, malmeihin tai mineraaleihin, tauteihin tai mihin hyvänsä muihin luonnollisista todellisuudesta eriytetäviin yksilöluokkiin. Vain poikkeustapauksissa ja vain kovin yleisluonteisia luokkia käytettäessä niiden sisältö on rajattavissa yhdeksi ja vain yhdeksi nimenomaiseksi asiaksi. Ne eivät muodosta luonnollisia lajeja — eikä

niiden takana ole sellaista evoluutiohistoriaa kuin luonnossa tavattavilla lajeilla. Ne ovat moninaisesti tarkoituksiin luotuja ja vaihtelevilla tavoilla syntyneitä artefakteja. Yksissä ja samoissa kansissa voidaan käsitellä useita asioita ja kysymyksiä, jotka oikeuttaisivat kirjan sijoittamisen useaan luokkaan. Käytännössä kirjaan sisältyvän tiedon löytäminen ja kaikinpuolinen käyttöönnotto edellyttäisikin tällöin kirjan määrittämistä kaikkiin noihin useisiin luokkiin kuuluvaksi, ainakin merkityksellisimpiin.

Pääsääntöisesti kirja on monimäärityksinen olio, vain sellaisena tunnistettavissa ja asianmukaisesti löydettävissä. On pelkästään haitallista taikauskkoa kuvitella kirjojen jakautuvan eläin- tai kasvilajien kaltaisiin, suhteellisen yksikäsitteisesti määräytyviin luonnollisiin lajeihin ja etsiä sen mukaisesti jokaiselle kirjalle sitä yhtä ainoaa »oikeaa luokkaa». Kirjastoluokituksen kohteena oleva todellisuus — kirjat — ei ole luonteeltaan sellainen, että se tyydyttäisi tieteelliselle luokituskäsitteille asetettavan poissulkevuu- den vaatimuksen. Ja tämä rajoitus on nähdäkseni periaatteellinen, ylittämätön. Ei ole toivoa siitä, että tulevaisuuden kirjastotieteilijä jona- kin päivänä kehittäisi esiin kirjojen kansien väliin kätkeytyvän syvemmän todellisuuden, suuren järjestelmän, joka mahdollistaisi ainoan oikean luokan löytämisen jokaiselle kirjalle. Evoluutioteoria on ongelmallista- nut jopa Carl von Linnén suuren järjestelmän — vielä verrattomasti ongelmallisempi, parantumattomalla tavalla, on kirjojen luokitus.

Tästä ei silti tule päätellä, että olisi yhden- tekevää, miten kirjastoluokituksen luokat muodostetaan tai miten yksittäiset kirjat si- joitetaan näihin luokkiin. Kaikesta sanotusta huolimatta kysymys ei ole mielivallan tai pel- kän sopimuksen mukaisesta asiasta. Kysymys on vain siitä, että käsittelemänsä todellisuuden, itse kirjojen luonteen vuoksi kirjasto- luokitus ei voi tyydyttää poissulkevuu- den vaatimusta. Jos haluamme lähteä liikkeelle todellisuudesta tekemättä sille väkivaltaa, niin meidän on tietoisesti hylättävä poissul- kevuuden tavoite. Yksi ja sama kirja voi- daan silloin sijoittaa useisiin luokkiin.

Puhtaasti löydettävyyden kannalta tämä olisi paras ratkaisu myös hyllyjärjestystä aja- tellen, vaikka käytännössä hylättävä, koska samaa kirjaa jouduttaisiin silloin hankkimaan useita kappaleita. Asia ei kuitenkaan ole mil- lään tavoin periaatteellinen mahdottomuus. Emme ole tekemisissä saman ongelman kanssa kuin luokiteltaessa valas sekä nisäk-

kääksi että kalaksi, sillä kirjat eivät ole yksi- lajisista tai -luokkaisia olioita. Päin vastoin niihin sisältyvän informaation täyspainoiseksi hyödyntämiseksi ne on tarpeellista luokitella kaikilta merkityksellisiltä aspekteiltaan. Käy- tännössä tämä painottaa ainakin tarvetta ke- hittää kirjallisuushaun luokkien keskinäisiä viitejärjestelmiä.

Pitemmällekin menevät johtopäätökset ovat mahdollisia. Jo UDK:ssa otettiin käyttöön tie- tynasteinen vaihtoehtoisten luokitusten mah- dollisuus. Systemaattisessa mielessä samaa ajatusta ovat vuosisadallamme kehittäneet erityisesti tunnetut kirjastotieteilijät Henry Evelyn Bliss ja S. R. Ranganathan seuraaji- neen. Viimeksi mainitun koulukunnan kehittä- tämä moniulotteinen ns. fasettiluokitus on täysin mahdollinen tapa jäsentää dokumentte- ja. Näissä luokituksissa on kuitenkin yleensä vielä kysymys yhden ja saman luokitusjär- jestelmän puitteisiin rajoittuvasta vaihtoehtoi- suudesta. Voi olla perusteita myös joiden- kin kirjakokonaisuuksien luokittelamiseen aivan eri järjestelmistä käsin.

Bliss on korostanut kirjastoluokituksen pedagogista tehtävää ja kirjastoluokitusta vä- lineenä tiedon organisoimiseksi kirjastoissa. Hänen mukaansa kirjastoluokituksessa on oma erityislaatunsa, mutta sen tulee nojautua tietojen tieteelliseen tai luonnolliseen luoki- tukseen, joka heijastaa olioiden kehittymisen järjestystä. Edelleen hän on painottanut luo- kituksen riippuvuutta niistä tarkoituksista, joita varten se on luotu, vaihtoehtoisten jäsen- tämistapojen laajaa käyttöä kirjastojen eri- laisten tehtävien mukaisesti.<sup>5</sup>

Näkökohdat ovat oikeutettuja ja aiheellisia. Eriyisen havainnollisesti tätä voi valaista tarkastelemalla tieteellisten laitoskirjojen ti- lannetta, jonka yhteydessä nousee esiin myös kysymys tarpeesta luokitella kirjallisuuskon- naisuuksia toisistaan riippumattomien luo- kitusjärjestelmien avulla, kaksinkertaisesti.

### **Teoreettis-metodiset paradigmat luokituksen pohjana**

Esimerkkitaipauksena voi käyttää Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan laitos- kirjastoja, joissa useimmissa on kehitelty oma, laitoksen tutkimuksellisista ja pedagogisista tarpeista kasvava kirjallisuuden luokitusjär- jestelmä, johon myös hyllyjärjestys perus- tuu. Eräässä tapauksessa, Historian laitok- sella, on samankin laitoskirjaston sisällä pää-

dytty välttämättömyyteen käyttää eri luokitusjärjestelmiä. Voiko tällaisissa ratkaisuissa olla kysymys muusta kuin epätäydellisyydestä, — joka on yhdenmukaistettava?

Historiatieteiden yhteisten yleisteosten lisäksi historian seminaarikirjasto jakautuu Oulussa yleisen historian osastoon, yleisen ja klassillisen arkeologian osastoon sekä yleisen aate- ja oppihistorian osastoon.

Yleisen historian osasto sisältää maailmanhistorian ja sen eri aikakausien yleisesitykset, maanosittain jäseneltynä eri maiden historiat, eri kulttuurialojen esitykset kuten tapa historian, poliittisen historian, oikeushistorian, valtiojärjestyksen historian, talous- ja sosiaalhistorian, sotahistorian ja henkilöhistorian sekä omina luokkina lähteet ja sarjat ja lisäksi vielä samojen periaatteiden mukaisesti jäsenennettynä kalottialueen historian. Samantapainen luokitus on yleisessä ja klassillisessa arkeologiassa. Aikakausijako koskee siis tässä luokituksessa vain maailmanhistorian esityksiä, maiden historiat on asetettu siitä riippumattomiksi itsenäisiksi kokonaisuuksiksi ja samoin kulttuurialojen historiat.

Yleisen aate- ja oppihistorian osastossa yleisesityksiä ei ole jäsenennetty aikakausittain, vain pitkittäisleikkauksista muodostuviksi aspekteiksi, kuten filosofian historia, käsitehistoria, eri tieteiden ja tekniikan historiat, yhteiskunnallisten ja poliittisten aatteiden historiat, erityisnäkökulmat tieteiden historiaan (metodihistoria, tutkimusvälineet, yliopistot, tutkimuslaitokset, tieteelliset seurak, tieteen tutkimus, yhteiskuntataloudelliset yhteydet), edelleen uskontojen, taiteiden ja yleensä kulttuurin historia. Laajin osuus kaikesta oppiaineen kirjallisuudesta on jäsenennetty eri kulttuuripiirien aikakausittaiseen luokitukseen. Yksittäisten maiden historiaa ei aate- ja oppihistorian luokituksessa ole otettu lainkaan huomioon ja lähteitä ei ole erotettu omaksi tutkimuskirjallisuudesta poikkeavaksi luokakseen.

Yleisen historian ja yleisen aate- ja oppihistorian osastojen eroavuudet ovat sekä asiallisesti että metodisesti perusteltuja. Kysymys on tietoisista valinnoista. Yleisen historian tutkimuksessa ja opetuksessa painotettavien näkökohtien mukaisesti alan tutkimuskohde jakautuu toisaalta aikakausittain, toisaalta maittain. Kun keskeisenä metodina painotetaan lähdekritiikkiä, niin on luontevaa myös luokituksessa ja hyllyjärjestyksessä erottaa toisistaan lähteet ja tutkimuskirjallisuus. Aatteet ja opit eivät sen sijaan tunne samalla tavoin maiden rajoja. Tiettyinä aikana

ne kulkevat rajoja kunnioittamatta maasta toiseen ja tämän on kuvastuttava myös aihetta käsittelevän kirjallisuuden luokituksessa. Maiden mukainen jako ei siis voi olla sen perustana. Myöskään yleisen historian ja arkeologian maailmanhistoriallinen jako esihistoriaan, varhaishistoriaan, vanhaan aikaan, keskiaikaan, uuteen aikaan ja uusimpaan aikaan ei ole aate- ja oppihistorian kannalta riittävän erottelukykyinen. Esimerkiksi renessanssia ja reformaatiota ei ole mielekästä yhdistää 1600- ja 1700-lukuihin, nämä taas poikkeavat merkittävästi 1800-luvusta jne. Sen sijaan kussakin näistä periodeista on aiheellista erottaa alaluokkina filosofia, tieteet, teknologia, yhteiskunnalliset ja poliittiset aatteet, kulttuuri, uskonnolliset ilmiöt. Metodisesti vaikkapa Isaac Newtonin Principiaan liittyvät tulkinnalliset, rekonstruktion, analyysin ja synteessin kysymykset poikkeavat ratkaisevasti esimerkiksi Johannes Virolaisen muistelmiin liittyvistä lähdekriittisen tarkastelun ongelmista ja siksi lähteitä ei ole mitään aihetta eristää omaksi luokakseen.

Aate- ja oppihistoriallisen kirjallisuuden luokituksen malli on saatu muokattuna, toisaalta käsitehistorian, toisaalta yhteiskunnallisten, poliittisten ja kulttuuristen aatteiden suuntaan täydennettynä johtavasta oppihistoriallisesta aikakauskirjasta ISIS:stä, joka vuosittain julkaisee tämäläppäisesti jäsenennetyn bibliografian alan kansainvälisestä kirjallisuudesta. Tutkijoiden kannalta tähän liittyy se etu, että oppiakseen kirjallisuuden luokitusta laitoskirjastossa on välittömästi täydentämässä alan (tai sen osan) johtava kansainvälinen, jatkuvasti ajan tasalla pidettävä bibliografia, joka mahdollistaa jatkohaun, teosten tai artikkeleiden jäljennösten kaukolainatilaukset. Käänteisesti taas bibliografiasta löydettävän kirjallisuuden saatavuus omalla laitoksella on avohyllyköstä helposti tarkistettavissa. Menettelyä pystyvät vaivattomasti käyttämään hyväkseen myös muiden tiedekuntien oppihistoriallisiin kysymyksiin suuntautuneet tutkijat ja opiskelijat. Katsaus hyllykköön kertoo enemmän kuin pitkällinen kortistojen selaaminen, siksi sitä on mahdollisuuksien mukaan pyrittävä käyttämään hyväksi.

Lisäksi oppiaineen tutkintovaatimusten jäsentämisessä on käytetty hyväksi kirjasto- luokituksen tarjoamaa mallia, yhtäältä eri osa-alueiden opintokokonaisuuksien, mutta etenkin kronologisten opintokokonaisuuksien

rakentamisessa. Opinto-ohjaus ja omaehtoinen valinnaiskirjallisuuden etsintä helpottuvat, kun tutkintovaatimusten parista voidaan siirtyä suoraan hyllykön ääreen ja löytää sieltä harkinnan kohteena olleeseen aiheeseen liittyvää lisäkirjallisuutta lähekkäin sijoitettuna. Tähän on mahdollisuus, kun laitost kirjasto sijaitsee laitoksen omissa tiloissa, kuten Oulussa on laita. Kirjaston käyttöä helpottaa edelleen se, että oppiaineen opetuksessa painotetaan samoja asiallisia ja metodisia periaatteita, jotka ovat kirjastoluokituksen pohjana. Suunnitteilla oleva eräitä erityiskysymyksiä koskevien bibliografioiden laadinta palvelee samaa tarkoitusta.

Tämänkaltainen tutkimuksen, opetuksen ja opiskelun tarpeista kasvava kirjastoluokituksen järjestelmä ei varmasti ole vailla ongelmia. Ainakin se on jatkuvan hienosäädön tarpeessa. Ei kuitenkaan ole mitään syytä, miksei jonkin oppiaineen laitost kirjaston luokitusta voisi muuttaa ja kehittää samaan tapaan kuin oppiaineen tutkintovaatimuksiakin.

Erityisesti ulospäin suuntautuvia palveluja varten laitost kirjallisuus luokitellaan ja luetteloidaan myös maamme kirjastoissa pitkälti yleispätevän UDK-järjestelmän mukaisesti. Sisäiseen käyttöön UDK on kuitenkin soveltumaton. Sen mukana katoaisivat useimmat luonnehdituista eduista — ja sama koskee myös muita laitost kirjastoja ainakin humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla, vaikka tässä on käytetty esimerkkinä vain yhtä laitosta. Tieteellisten laitost kirjastojen kohdalla onkin aiheellista korostaa tarvetta »sisäisen» ja »ulkaisen» luokituksen eriyttämiseen.

Tieteellisiin ja sivistyksellisiin tarpeisiin pohjautuva sisäinen luokitus ei tietenkään itsessään riitä toimivien laitost kirjastojen muodostamiseen — ei edes juuri luonnehditussa merkitykseltään todella laajassa mielessä. Asiaan liittyy myös kysymys organisaatiosta. Tärkeintä tieteelliselle yhteisölle ovat tietenkin itse kirjat, niiden hankintaa koskevat päätökset. Kuitenkin rakennettaessa laitost kirjastoa sisäistä luokitusta käyttäen myös kirjojen luokittelutyön merkitys korostuu tieteellisen yhteisön kannalta. Edellä käsittelemässäni tapauksessa sekä kirjallisuuden hankintapäätökset että kirjallisuuden luokittelu sisäisen luokituksen mukaisesti kuuluvat tieteenalalaitokselle, kun taas UDK-luokituksen samoin kuin hankintapäätösten toimeenpanon, luetteloinnin sekä muun kirjastohoidon suorittaa kirjastohenkilökunta. Vain tieteenalalaitoksissa on hankintoihin tarvittava ammatillinen pätevyys, joka tutkimuksen,

opetuksen ja opiskelun tarpeista lähdeittäessä on tieteellistä pätevyyttä. Eeva-Maija Tamme-kann on eräässä yhteydessä todennut kirjavalintojen vaativan, että »ko. henkilö tuntee kirjaston entiset kokoelmat, on perillä kirjallisuuden hankintatavoista, on kiinnostunut oman alansa kirjallisuudesta omaa suppeaa tutkimuskohdettaan laajemmasti sekä että häneltä liikenee aikaa kirjallisuuden jatkuvaan ja säännölliseen seuraamiseen». <sup>6</sup> Nämä ovat vaatimuksia, jotka vastaavat professorin toimenkuvaa ja tehtäviä.

Tieteellisen laitost kirjaston kannalta onnellisin ratkaisu on sellainen, jossa kirjavalinta voidaan suorittaa kokonaan tieteellisen henkilökunnan piirissä, kuten Oulussa tapahtuukin. Esimerkiksi yleisen aate- ja oppihistorian kohdalla voi todeta, että valmistelen itse yhtä hyvin ajankohtaiskirjallisuuteen kuin ryhmähankintoihin liittyvät päätökset kokoomalla hankintaehdotuksia sekä oman laitokseni tieteelliseltä henkilökunnalta että opiskelijoilta ja myös muilta laitoksilta, laatimalla omia luetteloita eri lähteiden avulla suorittamani kirjallisuusseurannan perusteella, arvioimalla lopuksi luettelot ja suhteuttamalla ne olemassaoleviin resursseihin. Tämä on aikaa vievää työtä, mutta myös palkitsevaa. Niin ikään signeeraan kaiken aate- ja oppihistorialaisen kirjallisuuden sisäisen luokituksen mukaisesti, sillä professorin tehtäviinhän kuuluu seurata laajasti alansa kirjallisuutta ja luontevin paikka luokituksen suorittamiseen on tässä. <sup>7</sup>

Oulussa on ylipäänsä tieteellisen eri alojen kirjallisuuden hankinnat keskitetty asianomaisille laitost kirjastoille, kun taas kurssikirjallisuus, hakuteokset ja yleiset informaatiopalvelut ovat kuuluneet pääkirjastolle. Tulevaisuudessa tähdätään siihen, että kunkin alan keskeinen käsikirjastokirjallisuus on tutkijoiden, opettajien ja opiskelijoiden käytössä yhdessä kirjastoyksikössä. Tämä merkitsee sitä, että pääkirjastolle kuuluneet hakuteos- ja bibliografiakokoelmat siirretään laitost kirjastoihin ja niihin muodostetaan yhtenäiset myös tämän kirjallisuuden sisältävät kokoelmat, mitä laitost kirjastojen kaikinpuolinen toimivuus edellyttääkin. Vastaavasti laitost kirjastoista siirretään niissä tätä nykyä olevaa kurssikirjallisuutta pääkirjastoon, mikä nähdäkseen on perusteltavissa, mikäli on kysymys runsaasti käytetystä alkeis- tai peruskirjallisuudesta, nimenomaan pakollisesta, mutta ei sellaisissa tapauksissa, joissa tarvitaan opiskelijoiden harkintaa, omaehtoista kirjallisuuden etsintää ja laitosten tieteelliseltä henkilökunnalta

saatavia neuvoja. Kurssikirjallisuuden täydellinen keskittäminen pääkirjastolle tekisi mitättömäksi tärkeitä kuvailemani aina laitoskirjaston hyllyjärjestyksen pedagogiseen tehtävään saakka ulottuvia olemassaolevan järjestelmän etuja. Sen laatusilla siirroilla ei ole aihetta ryhtyä murentamaan sitä tutkimuksen, opetuksen ja opiskelun ykseyttä, jolle yliopisto sivistyslaitoksena perustuu.

### Sisäinen ja ulkoinen luokitus eivät muodosta ylittämättömiä vastakohtia

Voi kysyä, eikö tieteellisten laitostutkimusten sisäisen luokituksen perusteleminen nojautumalla jollakin tieteenalalla, jopa jollakin laitoksessa tai sen erityisessä oppiaineessa vallalla oleviin teoreettisiin tai metodologisiin näkökohtiin tuota tulokseksi liian muuttuvaista järjestelmää, subjektivismin vaaran. Tuollaiset perustelut voivat laitoksen henkilöstön tai tutkimussuuntausten muuttuessa vaihtua täysin. Eikö luokituskysymykset pitäisi jättää kokonaan omaa linjaansa vakaan-johdonmukaisesti vuosikymmenestä toiseen noudattavien kirjastonhoitajien käsiin? On vaikea nähdä, miten kirjastonhoitajan maailmankuva voisi olla tieteellisissä kysymyksissä todellisuuspohjaisempi kuin näiden kysymysten selvittelylle elämäntyönään omistautuneiden tutkijoiden.

Silti on myönnettävä, että tietynasteinen subjektivismin vaara on olemassa. Meillä ei kuitenkaan ole mitään sen parempia lähtökohtia kuin tutkimuksen omat, vaikka tutkimus voi kyllä harhautua ja vinoutua. Tieteellisessä tutkimuksessa on sellaisesta mahdollisuudesta huolimatta on sallittava erilaisuus, annettava erehtymiselle tilaisuus. Muulla tavoin ei totuus ole lähestyttävissä. Kuten Hegel huomautti: »Totuus ei kuulu tälle tai tuolle, vaan niiden liikkeelle.» Missään tapauksessa pelkkä laaja käyttö ja yleinen omaksuminen eivät muodosta objektiivisuuden taetta — eikä sellaista taetta ole esimerkiksi UDK:lla, kuten tämän järjestelmän historia osoittaa.

Otetaan vain yksi tapaus. Tuoreimmassakin Luokitusoppaassa ja UDK:n versioissa luokitellaan psykologia filosofian kanssa samaan pääluokkaan. Mihin tämä perustuu? Deweyn alkuperäisessä luokituksessa mainitulla paikalla oli kysymys sielun ja ruumiin suhteesta, mikä onkin nimenomaan filosofinen pulma, mutta sittemmin empiirisen psykologian kehittyessä tämä luokka korvautui psykologialla. Muutos oli sikäli luonteva, että alun-

perin psykologista tutkimusta tehtiin yliopistoilla filosofian oppituolien suojissa. Muusta maailmasta poiketen Suomessa psykologia erotettiin tästä yhteydestään täysin itsenäiseksi oppiaineeksi vasta 1948. Enää tällaista vanhentunutta persoonaunionia ei esiinny yliopistoissamme missään muodossa, mutta Luokitusoppaassa tämäkin menneisyyden jäännös elää yhä omaa elämäänsä. On painotettava, että mitään asiallista tai metodista perustelua tälle Luokitusoppaan kummajaiselle ei ole. Ja esimerkkejä voisi pöimii runsaastikin.

Kymmenjärjestelmä ja UDK perustuvat tärkeällä tavoin disiplinaariseen, oppialojen luokitukseen. Olisi vakava väärinkäsitys kuvitella yliopistolliset disipiinit olennaisesti teoreettis-metodisia paradigmoja kestävämmiksi tai peräti ajattomiksi. Useimmat nykyisistä disipiineistä syntyivät vasta viime vuosisadalla eikä niiden historiaa voi projisoida pitemmälle menneisyyteen sillä tavoin kuin kymmenjärjestelmä ja UDK johdattavat kirjastankäyttäjät kuvittelemaan liittäessään kulloisenkin nykyiseen tapaan määritetyn oppiaineen perään sen historian — ja evätesään oppihistorialta paikan muutoin. Disipiinien historiallisuuden oivaltaminen on itse asiassa keskeisimpiä saavutuksia nykyaikaisessa tieteenhistoriallisessa tutkimuksessa.<sup>8</sup> Teoreettis-metodiset paradigmat määrittelevät myös disipiinien luonteen ja rajat.

Tämä ei kuitenkaan estä meitä ajattelemasta realistisen tietenteorian mukaisesti, että tieteelliset teoriat ja teoreettiset paradigmat ovat käsiteltävissä teiksi lähestyvä totuutta, tarkemmin: absoluuttista totuutta suhteellisten kautta. Analogisesti voimme muotoilla myös ajatuksen luokitusjärjestelmien keskinäisestä lähestymisestä pitkän ajan kuluessa, myös sisäisen ja ulkoisen luokituksen vastakohtien ylittävyydestä. Mutta oikotietä tällaiseen tulokseen ei ole olemassa. Tieteen sisäisten näkökohtien pakottaminen tai alistaminen keskitetyille kirjastohoidollisille järjestelmille ja niiden — tieteelliseltä kannalta nähtynä — ulkokohtaisille tarpeille ei ole tällainen oikotie, vaan suoranaisesti tieteellistä kehitystä ja yleisemmin sivistystä tukehdyttävä toimenpide.

Tekniset, organisatoriset ja muut sellaiset tarpeet on tieteellisissä kirjastoissa päin vastoin alistettava tieteellisen sivistyksen omille tarpeille. Vain tieteellisen sivistyksen piiristä voivat kehkeytyä ainekset universaalisten luokitusjärjestelmien kehittämiseksi — ainekset, joita tiivistää yhteydessä erityistieteisiin ja yhteiskunnalliseen käytäntöön muotoutuva

filosofia ja joista voidaan käyttää nimitystä: kokonaisuhteyden teoria. Mikään sulkeutunut, itseensä tyypistynyt tieteellinen yhteisö ei tällaisen teorian kantajaksi kuitenkaan pysty.

Sivistys on sellaista »kovaa työtä» pyrki- myksen pelkkää subjektiivisuutta vastaan», jonka kautta subjektiivinen tahto saavuttaa itse itsessään *objektiivisuuden*» (Hegel). Kirjastonhoitajan työssä silmämäärän on aina myös eri tieteenalojen keskinäisten yhteyksien edistäminen, tieteen ja siihen vihkiytymättömien kommunikaation virittäminen, yleinen kirjastoverkko. Tästä juontava »kova työ» synnyttää ja ylläpitää tarvetta kokonaisuhteyden teoriaan, tieteellisten paradigmojen erikoisuudet ylittävään universaaliin luokitukseen ja käsitteenmuodostukseen. Sellainen — yhteistoiminnalliseksi ymmärretty — kirjastonhoidollinen työ on merkityksellistä myös erikoisalolen tieteelliselle tutkimukselle, sen kohoamiselle todelliseksi tieteelliseksi sivistykseksi.

Hyväksytty julkaistavaksi 11. 4. 1984.

## Viitteet

<sup>1</sup> Pääkirjaston ja humanistisen tiedekunnan kirjastojen toiminnallinen jatkosuunnittelu. Muistio, Oulun yliopisto.

<sup>2</sup> B. Kedrov, Kirjastoluokituksesta ja tieteiden synteesistä, UDK ry:n tieteellinen julkaisusarja, N:o 10, Tampere 1980, s. 6.

<sup>3</sup> D. J. Foskett, Perusnäkökohtia luokituksesta informatiikan välineenä, UDK ry:n tieteellinen julkaisusarja, N:o 3, Tampere 1978, s. 19.

<sup>4</sup> *Ibid.*, s. 13.

<sup>5</sup> E. I. Šamurin tiivistelmän mukaan, ks. Šamurin, *Geschichte der bibliothekarisch-bibliographischen Klassifikation*, Bd. 1/2, Verlag Dokumentation, München 1977, s. 329—330. Tässä ei ole aiheellista puuttua Blissin järjestelmän ongelmallisuuksiin ja vanhentuneisuuteen, josta Šamurin teoksesta saa kuvan.

<sup>6</sup> E.-M. Tammekann, 'Kirjallisuuden valinnan ja hankinnan yleiset periaatteet', Kirjastotyön oppikirja, toim. H. Aimola, Acta Universitatis Tampereensis, Ser. B, Vol. 8, Tampereen yliopisto, Tampere 1974, s. 162. Tieteellisistäkin kirjastoista puhuessaan Tammekann arvelee, että »kirjaston kannalta onnellisin ratkaisu olisi se, että sen henkilökunnan koostumus olisi niin monipuolinen, että kirjavalinta voitaisiin kokonaan suorittaa omassa piirissä». Mitään perustelua Tammekann ei esitä sille, miksi professorien, assistenttien, tutkijoiden ja opiskelijoiden harkintaan pohjautuva kirjavalinta olisi kirjaston kannalta onneton ratkaisu. Olisi lähemmän selvityksen arvoista, miksi tiedeyhteisö ja sen tarpeet näyttäytyvät joillekin tieteellisten kirjastojen ylikirjastonhoitajille »onnettomaksi» häirittejäksi.

<sup>7</sup> En kuvittele, että professorikuntaa yleisesti voitaisiin mobilisoida tällaiseen työhön, mutta kun tiedeyhteisö päättää hankinnoista, kuten Oulussa, sillä on toki kiinnostusta myös laitoskirjastojen rakentamisen käytännöllisimpiinkin puoliin.

<sup>8</sup> Ks. Th. S. Kuhn, 'The History of Science', *The Essential Tension*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1977.

## Luokitustutkimuksen kirjeenvaihtoverkosto

Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen järjestämässä *Luokitus-seminaarissa* 7. 4. 1984 päätettiin perustaa luokitustutkimuksesta kiinnostuneiden kirjeenvaihtoverkosto, jonka tarkoituksena on toimia informaalina yhteydenpitokanavana jäsenten välillä. Verkoston tarkoituksena on eri tavoin edistää luokitustutkimusta, mm. artikkeliluonnoksia, tutkimussuunnitelmia jne. verkoston toisille jäsenille kommentoitavaksi lähettämällä.

Käytännön ongelmana on raha: Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistys on päättänyt tukea kokeiluluonteisesti verkoston toimintaa vuoden 1984 loppuun asti siten, että yhdistyksen kustannuksella voidaan verkoston jäsenille postittaa 1—3 sivun mittaisia kirjoituksia. Jatkotoimista päätetään myöhemmin. Eli suuremmat monistustyöt ilmeisesti verkoston jäsenten pitää ainakin ensihädässä kustantaa itse.

Verkostoa kohtaan ilmeni heti vilkasta kiinnostusta: parikymmentä henkilöä ilmoittautui verkostoon. Verkosto on edelleen avoin kiinnostuneille: ottakaa yhteys allekirjoittaneeseen.

Maija Jussilainen  
Tampereen yliopisto  
PL 607  
33101 Tampere 10  
puh. 931-156 111